

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Α. ΝΙΚΗΤΑ, δ.Φ.

Ἐντεταλμένου Ὑφηγητοῦ
τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΑΡΙΣΤΟΤ. ΑΘΗΝ. ΠΟΛ. 13

Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰ πρῶτα μετὰ τὴν τοῦ Σόλωνος ἀρχὴν ἔτη ἀναγιγνώσκομεν τὰ ἐξῆς παρ' Ἀριστοτέλει, Ἀθηναίων Πολιτεία 13 (F. G. K e n y o n, σ. XII) :

«Τὴν μὲν οὖν ἀποδημίαν ἐποιήσατο (sc. ὁ Σόλων) διὰ ταύτας τὰς αἰτίας. Σόλωνος δ' ἀποδημίσαντος, ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης, ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα διήγον (sc. οἱ Ἀθηναῖοι) ἐν ἡσυχίᾳ· τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν οὐ κατέστησαν ἄρχοντα διὰ τὴν στάσιν, καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀναρχίαν ἐποίησαν. μετὰ δὲ ταῦτα διὰ τῶν αὐτῶν χρόνων Λαμασίας αἰρεθείς ἄρχων ἔτη δύο καὶ δύο μῆνας ἤρξεν, ἕως ἐξηλάθη βία τῆς ἀρχῆς. εἴτ' ἔδοξεν αὐτοῖς διὰ τὸ στασιάζειν ἄρχοντας ἐλέσθαι δέκα, πέντε μὲν εὐπατριδῶν, τρεῖς δὲ ἀγροίκων, δύο δὲ δημοουργῶν, καὶ οὗτοι τὸν μετὰ Λαμασίαν ἤρξαν ἐνιαυτόν...»¹.

Κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ χωρίου οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ Σόλωνος² διήλθον τέσσαρα ἔτη ἡσυχίας καὶ τὸ πέμπτον ἔτος ἐστασίασαν τὸ πρῶτον, διὸ καὶ «οὐ κατέστησαν ἄρχοντα»³· ἐν συνεχείᾳ

1. Βλ. καὶ κατωτ., σ. 250, ὑποσημ. 1, τὴν συνέχειαν τοῦ χωρίου τούτου.

2. Περὶ τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος καὶ περὶ τῶν λόγων αὐτῆς πβ. π.χ. Ἀναστασίου Ἀλεξ. Νικήτα, Οἱ παρ' Ἡροδότῃ, Ἀριστοτέλει καὶ Πλουτάρχῳ λόγοι ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος μετὰ τὴν θέσπισιν τῶν νόμων (ἐν: Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τοῦ ἔτους 1971-1972), σ. 314 κέξ. Βλ. καὶ κατωτ., σσ. 245-248.

3. Τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὸ κείμενον οἱ Ἀθηναῖοι δὲν «κατέστησαν ἄρχοντα» τὸ «πέμπτον» ἔτος, σημαίνει ἀναμφιβόλως, ὅτι κατὰ τὰ πρὸ αὐτοῦ ἀναφερόμενα «τέτταρα» ἔτη ἡσυχίας εἶχον οὗτοι ἐκλέξει κανονικῶς τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν, τοῦθ' ὅπερ εἶναι καὶ τὸ νόημα τῆς φράσεως: «διήγον ἐν ἡσυχίᾳ».

δὲ τὸ πέμπτον καὶ πάλιν ἔτος ἐστασίασαν τὸ δεύτερον καὶ ἀναρχίαν ἐποίησαν». Ἄλλως εἰπεῖν, ἐνταῦθα μνημονεύονται δύο περίοδοι ἡσυχίας καὶ δύο ἀναρχίαι, τ.ἔ. δύο ἔτη ἄνω ἄρχοντος.

Ἐντεῦθεν προκύπτει τὸ ἐρώτημα, ποῖα τὰ κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο συγκεκριμένα ἐπὶ μέρους ἔτη ἐκάστης τῶν ἐν αὐτῷ ἀναφερομένων δύο περιόδων ἡσυχίας (ἀρχὴ τοῦ Σόλωνος — πρώτη ἀναρχία — δευτέρα ἀναρχία) ὥς καὶ ποῖον ἀκριβῶς τὸ μεθ' ἐκάστην τούτων ἐπακολουθήσαν ἔτος ἀναρχίας.

Τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἔχει δημιουργήσει οὐκ ὀλίγας δυσχερείας εἰς τὴν νεωτέραν ἔρευναν, ὥς συνάγεται ἐκ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντων περὶ αὐτὸ ἐρευνητῶν ἢ, ὀρθότερον, ἐκ τῶν διισταμένων ἀπόψεων αὐτῶν, εἰς ἃς μοιραίως κατέληξαν οὗτοι, ἐρμηνεύοντες ἄλλος ἄλλως τὸ ὡς ἄνω χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅπερ διὰ τοῦτο χρήζει ἐπανεξετάσεως.

Ἀλλά, πρὶν ἢ χωρήσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ χωρίου τούτου, ἴδωμεν προηγουμένως, τίνες εἰδικώτερον οἱ ἐν λόγῳ ἐρευνηταὶ καὶ δὴ καὶ τίνες ἀκριβῶς αἱ περὶ τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα ἀπόψεις αὐτῶν :

Ἐν προκειμένῳ ὁ Cadoux, ὁ καὶ τελευταῖος περὶ τούτου διαλαβὼν, ἐξετάζει εἰς τὴν εἰδικὴν μελέτην αὐτοῦ¹ μετὰ παράθεσιν (σς. 70 - 77) ὅλων τῶν σφζομένων σχετικῶν ἀρχαίων μαρτυριῶν (ἤτοι 127 testimonia) ἅπαντας ἐν γένει τοὺς ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων καὶ τῶν πορισμάτων τῆς νεωτέρας ἐρεῦνης γνωστοὺς ἄρχοντας τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν (σς. 77 - 119) ἀπὸ τοῦ Κρέοντος (682/1 π.Χ.) μέχρι τοῦ Ὑψιχίδου (481/0 π.Χ.) καὶ κατατάσσει τούτους κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν εἰς γενικὸν κατάλογον ἐν τέλει τῆς εἰρημένης πραγματείας αὐτοῦ (σς. 120 - 123). Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῦτοις παραθέτει οὗτος ὅλως ἰδιαιτέρως εἰς συνοπτικὸν πίνακα τὰς διισταμένας ταύτας ἀπόψεις τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, ἐπιτραπῆτω ἐνταῦθα ἡ παράθεσις αὐτῶν ἐκ τοῦ πίνακος τούτου, προστιθεμένης ἅμα αὐτῷ καὶ τῆς ἀπόψεως τοῦ Cadoux, ὅπως οὕτως οὐ μόνον ἐνημερωθῇ πληρέστερον περὶ αὐτῶν ὁ ἀναγνώστης, ἀλλὰ καὶ καταστῇ εὐχερεστέρα ἡ περαιτέρω ἐξέτασις τοῦ ὡς ἄνω ἐρωτήματος (Cadoux, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 103) :

1. T. J. Cadoux, The Athenian Archons from Kreon to Hypsichides (ἐν : The Journal of Hellenic Studies, vol. 68, 1948), σς. 70 - 123.

	Schroeder ¹ Jacoby ³ Hammond ⁵	Bauer ² Wilamowitz ⁴ Busolt ⁶ de Sanctis ⁷	Kirchner ⁸	Beloch ⁹	Cadoux ¹⁰
595/4 π.Χ.	Φιλόμβροτος	Φιλόμβροτος	—	—	Φιλόμβροτος
594/3 »	Σόλων	Σόλων	—	—	Σόλων
593/2 »	Δρωπίδης (;) ¹¹	—	—	Φιλόμβροτος	Δρωπίδης * ¹²
592/1 »	Εὐκράτης (;)	—	Φιλόμβροτος	Σόλων	Εὐκράτης *
591/0 »	Σίμων	—	Σόλων	Δρωπίδης	Σίμων
590/89 »	ἀναρχία	Σίμων	Σίμων	Σίμων	ἀναρχία
589/8 »	Φορμίων (;)	ἀναρχία	Εὐκράτης	Εὐκράτης	Φορμίων
588/7 »	Φίλιππος	Φίλιππος	Φίλιππος	Φίλιππος	Φίλιππος
587/6 »	—	—	ἀναρχία	ἀναρχία	—
586/5 »	ἀναρχία	—	} Δρωπίδης	—	ἀναρχία
585/4 »	—	—		—	—
584/3 »	—	ἀναρχία		—	—
583/2 »	—	Δαμασίας	ἀναρχία	ἀναρχία	—
582/1 »	Δαμασίας	Δαμασίας	Δαμασίας	Δαμασίας	Δαμασίας II
581/0 »	ἀναρχία	οἱ Δέκα	Δαμασίας	Δαμασίας	ἀναρχία(Δαμασίας)
580/79 »	οἱ Δέκα	—	οἱ Δέκα	Δαμασίας :	} ¹³ ἀναρχία(Δαμασίας): }
				2 μῆνες: οἱ Δέκα	

1. O. Schroeder, Pindarica, I. Jahreszahlen, ἐν: Philologus 53 (1894), σ. 720 κέξ.

2. A. Bauer, Literarische und Historische Forschungen zu Aristoteles Ἀθηναίων Πολιτεία, München 1891, σ. 45 κέξ.

3. F. Jacoby, Apollodors Chronik, Eine Sammlung der Fragmente, Berlin 1902, σσ. 165-172.

4. Ulrich v. Wilamowitz-Moellendorff, Aristoteles und Athen (τόμ. I-II), Berlin 1893 (ἀνατύπ. 1966?), I, σ. 10.

5. N. G. L. Hammond, The Seisachtheia and the Nomothesia of Solon (ἐν: The Journal of Hellenic Studies, vol. 60, 1940), σ. 71 κέξ.

6. G. Busolt, Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaeroneia, Bd. II, Gotha 1895², σ. 301.7. G. de Sanctis, Storia della Repubblica Ateniese, Ἀτθίς, Torino 1912², σ. 203 κέξ.

8. J. Kirchner, Zur Datirung einiger athenischer Archonten, Rh. Mus. 53 (1898), σσ. 380-386.

9. K. J. Beloch, Griechische Geschichte, I², 2, Strassburg (1913), σσ. 161-169.

10. T. J. Cadoux (ἀνωτ., σ. 238, ὑποσημ. 1), σ. 121.

11. Τὸ ἐρωτηματικὸν εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ εἰς τὰ δύο ἐπόμενα κατὰ τὸν πίνακα τοῦ Cadoux, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 103.

12. Ὁ ἀστερίσκος εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ εἰς τὸ ἐπόμενον κατὰ τὸν πίνακα τοῦ Cadoux, δι' οὗ οὗτος ἐννοεῖ (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 120, ὑποσημ. 266): «An asterisk by an archon's name means that the date is relatively uncertain: but there are of course many degrees of probability, even where no asterisk is put».

13. Ἡ συμπλήρωσις ἐνταῦθα: «Δαμασίας: 2 μῆνες» ἐλήφθη ἐκ τοῦ ὡς ἄνω εἰρημένου ἔργου τοῦ Beloch (σ. 169), ἣν παραλείπει ὁ Cadoux, ἀναφέρων εἰς τὸν πίνακα αὐτοῦ μόνον: «The Ten».

Ἐκ τοῦ πίνακος τούτου προκύπτει, ὅτι πρῶτον οἱ πλείστοι τῶν ἐν αὐτῷ ἀναφερομένων νεωτέρων ἐρευνητῶν τοποθετοῦσι τὴν ἐκλογὴν τοῦ Σόλωνος ὡς ἄρχοντος καὶ νομοθέτου εἰς τὸ ἔτος 594/3 π.Χ. καὶ ἀνὰ εἰς δὲ ἐκ τῶν λοιπῶν εἰς τὸ ἔτος 592/1 καὶ 591/0 π.Χ. καὶ ὅτι δεύτερον ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν (ἐξ ὧν πρῶτος ὁ Bauer) δέχονται «τέσσαρα» καὶ ἄλλοι δὲ ἀντιθέτως (ἐξ ὧν τελευταῖος ὁ Cadoux) «τρία» πλήρη ἔτη δι' ἕκαστον τῶν δύο διαστημάτων: ἀρχὴ τοῦ Σόλωνος — πρώτη ἀναρχία — δεύτερα ἀναρχία (ὁ δὲ Beloch «τέσσαρα-τρία»)¹.

Ὅσον ἀφορᾷ νῦν εἰς τὸ ἔτος τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς, αἱ ἀπόψεις τῶν Kirchner καὶ Beloch ἀπορρίπτονται σήμερον καὶ κατὰ κοινὴν σχεδὸν ὁμολογίαν, ὡς ἄλλως τε δεικνύει καὶ ὁ ἀνωτέρω (σ. 239) πίναξ, ἡ ἀρχὴ (καὶ ἡ νομοθεσία) τοῦ Σόλωνος τοποθετεῖται εἰς τὸ ἔτος 594/3 π.Χ., εἰς ἣν ἄποψιν οὐκ ὀλίγον συνέβαλε καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Bauer προταθεῖσα διόρθωσις τῆς ἐν τῷ χωρίῳ Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 14,1 φράσεως: «ἔτει δευτέρῳ» (ἐκ τοῦ «ἔτει δ'») εἰς «ἔτει τετάρτῳ»². Ἐπομένως τὸ ἔτος τοῦτο 594/3 π.Χ.³ (καὶ οὐχὶ τὸ 592/1 π.Χ. κατὰ τὸν Beloch ἢ τὸ 591/0

1. Ὑπάρχουσι βεβαίως καὶ ἄλλαι διαφοραὶ, ὡς π.χ. τινὲς ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους ἀρχόντων τοποθετοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν εἰς διάφορον χρονολογικὴν σειρὰν ἢ εἰς τινα ἔτη οὐδεὶς ἀρχὼν ἀναφέρεται κλπ., αἱ ὁποῖαι ὀφείλονται προφανῶς εἰς ἀντιστοιχίους διαφορὰς ἁλλήλων ἢ καὶ ἑλλειπεῖς μαρτυρίας τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ περὶ τῶν διαφορῶν τούτων ἰδῶσιν ἄλλοι εἰδικώτεροι ἡμῶν. — Ἐπειδὴ δὲ παρατηροῦνται καὶ εἰς ἄλλας προγενεστέρας τε καὶ μεταγενεστέρας τῶν ἐν τῷ ὡς ἄνω πίνακι χρονολογιῶν παρόμοιαι διαφοραὶ, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς πραγματείας τοῦ Cadoux (ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 120 - 123), θὰ ἠδύναντο αὗται κάλλιστα νὰ ἀποτελέσωσι διὰ τὸν ἱστορικὸν ὅλως ἰδιαίτερον καὶ διὰ καὶ λίαν ἐνδιαφέρον θέμα εἰδικῆς διατριβῆς. Ὅτι δὲ πέρα τούτων αἱ παρατηρήσεις τοῦ Cadoux καὶ περὶ ἄλλων τινῶν συναφῶν ἐρωτημάτων εἶναι καθ' ἡμᾶς ἐν πολλοῖς ἀτυχεῖς, βλ. π.χ. κατωτ., σ. 253 κέξ.

2. Βλ. Bauer, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 45 κέξ. Πβ. πρὸς τούτοις H. Bengtson, Griechische Geschichte, von den Anfängen bis in die römische Kaiserzeit (Handbuch der Altertumswissenschaft, III, 4), München 1960, σ. 119, ὑποσημ. 4, καὶ Νικήτα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 314, ὑποσημ. 2.

3. Ἐνταῦθα δεόν νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ Σόλων ἦτο ἀρχὼν μόνον ἐν ἔτος, ὅτι, ἄλλως εἰπεῖν, παρέμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν μόνον τὸ ἔτος τοῦτο 594/3 π.Χ. Τοῦτο συνάγεται μεταξὺ ἄλλων ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης (Ἀθην. Πολ. 5,2) ἀναφέρει διὰ τὸν Σόλωνα ἅπλως καὶ μόνον, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι «εἴλοντο κοινῇ διαλλακτὴν καὶ ἄρχοντα Σόλωνα καὶ τὴν πολιτείαν ἐπέτρεψαν αὐτῷ», καὶ πλεον οὐ, ἐνθ' ἀντιθέτως διὰ τὸν Δαμασίαν π.χ. ἀναφέρει ἐπὶ λέξει: «Δαμασίας αἰρεθείς ἄρχων ἐτὴ δύο καὶ δύο μῆνας ἤρξεν» (βλ. τὸ χωρίον αὐτοῦ ἄνωτ., σ. 237), ὅπερ σημαίνει, ὅτι, ἐάν συνέβαινε τοιοῦτόν τι καὶ διὰ τὸν Σόλωνα, θὰ ἀνέφερε βεβαίως καὶ περὶ τούτου (ὡς διὰ τὸν Δαμασίαν) ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὸ εἰδικὸν τοῦτο ἔργον αὐτοῦ. Ἐπομένως ἡ σχετικὴ ὑπόψια τοῦ Beloch (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 165) περὶ πιθανῆς παραμονῆς τοῦ Σόλωνος εἰς τὴν ἀρχὴν πλείονα τοῦ ἐνὸς ἔτη δὲ ν' εὐσταθεῖ, διότι πρὸς τοῖς ἀνωτέρω ἀντιτίθεται αὕτη καὶ εἰς τὸ ὡς ἄνω (σ. 237) χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Bengtson, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 119, ὑποσημ. 4.

π.Χ. κατὰ τὸν Kirchner) ληπτέον ὡς βάσις κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὡς ἄνω (σ. 238) ἐρωτήματος, κατὰ τὸν καθορισμὸν δηλαδὴ τῶν ἐπὶ μέρους ἐτῶν τῶν δύο περιόδων ἡσυχίας καὶ τῶν δύο ἀναρχιῶν¹, περὶ οὗ ἐν συνεχείᾳ ὁ λόγος.

Ὡς ἤδη ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω (σ. 240), δύο ἐκδοχαὶ ὑποστηρίζονται εἰς τὴν νεωτέραν ἐρευναν περὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἐρωτήματος: κατὰ τὴν πρώτην ἕκαστον τῶν δύο διαστημάτων (ἀρχὴ τοῦ Σόλωνος — πρώτη ἀναρχία — δευτέρα ἀναρχία) περιλαμβάνει «τ έ σ σ α ρ α» καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ἀντιθέτως «τ ρ ι α» πληρὴ ἐστὶ. Ἵνα δὲ δευχθῇ σαφέστερον, ποῦ ὀφείλεται ἡ ἀσυνμφωνία αὕτη τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, θεωρεῖται ἀναγκαῖα ἡ λεπτομερὴς ἐξέτασις τῶν ἀπόψεων τοῦτο μὲν τοῦ πρώτου (τοῦ ἀρχαιοτέρου) ἐκ τῶν ὑποστηριζόντων τὴν πρώτην ὡς ἄνω ἐκδοχὴν (τ.ἔ. τοῦ Bauer) τοῦτο δὲ τοῦ τελευταίου (τοῦ νεωτέρου) ἐκ τῶν δεχομένων ἀντιθέτως τὴν δευτέραν (τ.ἔ. τοῦ Cadoux), ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰς ἀπόψεις τοῦ πρώτου ἐκ τούτων ἐδέχθησαν καὶ τινες ἄλλοι μετ' αὐτόν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ τελευταῖος εἶχεν ἀντιθέτως ὑπ' ὅσιν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰς ἀπόψεις τῶν προκατόχων αὐτοῦ, καθισταμένης οὕτω περιττῆς τῆς ἐξετάσεως καὶ τῶν ἀπόψεων τῶν λοιπῶν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐκδοχῆς ὑποστηρικτῶν:

Ἐκ τούτων ὁ Bauer μετ' ἐξέτασιν τῆς εἰς τὸ ἔτος ἀρχῆς καὶ νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος ἀφορώσης μαρτυρίας τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν Ἀθην. Πολ. 14 καὶ δὴ καὶ τῆς χρήσεως τῶν ἀριθμητικῶν ἐν τῷ ἔργῳ τοῦτοφ τοῦ φιλοσόφου ἐρμηνεύει ἐν συνεχείᾳ τὰ ἐν τῷ ὡς ἄνω (σ. 237) χωρίῳ αὐτοῦ διαλαμβανόμενα² καὶ δέχεται, ὡς ἐλέχθη ἤδη ἐν γενικαῖς γραμμαῖς καὶ ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω (σ. 239) πίνακος, ἀνεπιφυλάκτως «τ έ σ-

1. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ ἀπόψεις τῶν Beloch καὶ Kirchner, τοποθετοῦντων χρονικῶς τὴν ἀρχὴν καὶ νομοθεσίαν τοῦ Σόλωνος ἀντιστοίχως τοῦ μὲν εἰς τὸ ἔτος 592/1 καὶ τοῦ δὲ εἰς τὸ ἔτος 591/0 π.Χ., δὲν θὰ ληφθῶσι κατὰ τοῦτο περαιτέρω ὑπ' ὅσιν, διότι ἀκριβῶς εἰς τοῦτο ὀφείλεται κυρίως καὶ ἡ ὡς πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους ἔτη τῶν δύο περιόδων ἡσυχίας καὶ τῶν δύο ἀναρχιῶν διαφορὰ αὐτῶν ἀπὸ τῶν λοιπῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, δεχομένων ἀντιθέτως τὸ ἔτος 594/3 π.Χ. ὡς ἔτος ἀρχῆς καὶ νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος. Βλ. πρὸς τούτοις καὶ κατωτ., σ. 245, ὑποσημ. 7.

2. Πβ. Bauer, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 46: «Setzte man Komeas 560/59, so müßte hier eine Ausnahme angenommen werden, wozu hier kein Grund vorliegt. In den Fällen nämlich, wo die Schrift des Aristoteles mit Ordinalzahlen rechnet, geschieht dies mit Einschließung des Anfangsjahres, so daß also ἐτεῖ πέμπτῳ gleich ist einem Zeitraum von vier Jahren. Damit ist nur an der oben angeführten Stelle über die Anarchien nicht auszukommen. Diese Stelle bildet eine Ausnahme, indem hier die 'fünften' Jahre voll oder, was dasselbe ist, mit Ausschließung des terminus a quo gerechnet werden müssen. Dieses Abgehen von der Regel — durch die Beifügung von ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα wird der Leser darauf aufmerksam gemacht, daß hier nicht eine der gewöhnlichen Angaben vorliegt — ist aber hier sehr wohl begründet».

σ α ρ α» πλήρη ἔτη καὶ μεταξύ τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς καὶ τῆς πρώτης ἀναρχίας καὶ μεταξύ τῶν δύο ἀναρχιῶν¹, ὅπερ δέχονται ὡσαύτως καὶ οἱ ἐν τῷ ὥς ἄνω (σ. 239) πίνακι μνημονευόμενοι μετ' αὐτόν. Οὕτω δὲ ὁ Bauer κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῶν ἐπὶ μέρους ἐτῶν ἐκάστης τῶν δύο περιόδων ἡσυχίας δὲν συμπεριλαμβάνει εἰς μὲν τὴν πρώτην καὶ τὸ ἔτος τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς, εἰς δὲ τὴν δευτέραν καὶ τὸ ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας.

Ἀντιθέτως ὁ Cadoux, ὃν ἐτι ἐκτενέστερος τοῦ Bauer ὡς τελευταῖος περὶ τὸ ἐν λόγῳ θέμα ἀσχοληθεῖς, ἐπανεξετάζει ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὥς ἄνω (σ. 237) χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς τοὺς ἄλλοις τὰ μεταξὺ τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς καὶ τῆς πρώτης ἀναρχίας καὶ τὰ μεταξύ τῶν δύο ἀναρχιῶν ἐπὶ μέρους ἔτη (ἡσυχίας) καὶ παρατηρεῖ, ὅτι ἡ «δυσχέρεια» ἐν προκειμένῳ πρὸς καθορισμὸν τῶν ἐτῶν τοῦ πρώτου διαστήματος (ἀρχὴ τοῦ Σόλωνος — πρώτη ἀναρχία), τῆς πρώτης δηλαδὴ περιόδου ἡσυχίας καὶ τοῦ μετ' αὐτὴν ἔτους ἀναρχίας, δημιουργεῖται ἐκ τῆς «σαφοῦς ἀντιφάσεως» τῶν φράσεων: «ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα» καὶ «τῷ δὲ πέμπτῳ»². Ἐξ-

1. Πβ. Bauer, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 46: «Solon verließ Athen nach dem Ende seines Archontates und Σόλωνος ἀποδημήσαντος ἐτι τῆς πόλεως τεταραγμένης verstreichen jene vier Jahre der Ruhe; hier wäre es widersinnig, das Jahr seiner Gesetzgebung noch einzubeziehen. Ebenso dauerte aber auch die erste Anarchie ein volles Jahr und muß also für die Bemessung der folgenden Angabe 'wiederum im fünften Jahre' das erste Anarchiejahr gleichfalls ausgeschlossen bleiben. Es fällt also Solons Archontat, das nicht eingezählt ist, 594/3, die ersten vier Jahre, von denen Aristoteles spricht, sind: 593/2, 592/1, 591/0, 590/89 — somit ist das fünfte: 589/8 das erste Jahr der Anarchie. Dieses wird nun wieder nicht eingerechnet, die nächsten vier Jahre der Ruhe sind also 588/7, 587/6, 586/5, 585/4, daher das fünfte: 584/3 das zweite Anarchiejahr».

2. Πβ. Cadoux, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 93: «The difficulty in determining the length of the first interval arises from the apparent contradiction between the words ἐπὶ μὲν τέτταρα ἔτη and τῷ δὲ πέμπτῳ. The idiom is in itself a precise and familiar one: the formula is 'for x years...'; but in the $(x+1)$ th ...' and is often met with in Greek historical writing. In all such cases the first year of the series x is also, naturally, the first of the series $x+1$, and the reckoning is, as usual, inclusive of both termini». — Διὰ τὴν «ἀντίφασιν» ταύτην παραπέμπει ὁ Cadoux (αὐτόθι, σ. 93, ὑποσημ. 112) εἰς τὰ χωρία: Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 22,6: «ἐπὶ μὲν οὖν ἔτη ᾗ τοὺς τῶν τυράννων φίλους ὥστρονίζον, ὃν χάριν ὁ νόμος ἐτέθη, μετὰ δὲ ταῦτα τῷ τετάρτῳ ἔτει καὶ τῶν ἄλλων εἰ τις δοκοίη μείζων εἶναι μεθίσταντο» καὶ Ἡροδ. 7,20,1: «ἀπὸ γὰρ Αἰγύπτου ἀλώσιος ἐπὶ μὲν τέσσαρα ἔτια πληρεα παραρτέτο στρατὴν τε καὶ τὰ πρόσφορα τῇ στρατῇ, πέμπτῳ δὲ ἔτει ἀνομένῳ ἐστρατηλάτες χειρὶ μεγάλῃ πλήθεος». Ἐνταῦθα ἐννοεῖ οὗτος προφανῶς: ὅπως π.χ. ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ διὰ τοῦ «τῷ τετάρτῳ» δηλούμενον ἔτος εἶναι τὸ «τέταρτον» ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους (συμπεριλαμβανομένου) τῶν ᾗ ἐτῶν, οὕτω καὶ ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ χωρίῳ τὸ διὰ τοῦ «τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν» δηλούμενον ἔτος πρέπει νὰ εἶναι τὸ «πέμπτον» ἀπὸ τοῦ ἔτους (ὡσαύτως συμπεριλαμβανομένου) τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος, ὁπότε κατ' αὐτόν τὸ διάστημα μεταξύ τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος

εταζών δὲ οὗτος περαιτέρω τὰς ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐρευνῇ ὑποστηριζόμενας δύο ἐκδοχάς, ἥτοι τὴν τῶν «τεσσάρων» καὶ τὴν τῶν «τριῶν» πλήρων ἐτῶν τοῦ διαστήματος τούτου¹, θεωρεῖ ὀρθοτέραν τὴν δευτέραν ἐξ αὐτῶν, ἣν καὶ δικαιολογεῖ ὡς ἐξῆς: πρῶτον ἡ φράσις: «Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος» δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς εἰσαγωγὴ πάντων τῶν αὐτόθι διαλαμβανόμενων μᾶλλον ἢ ὡς ἄμσον σχέσιν ἔχουσα πρὸς τὴν φράσιν: «ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα», ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ τῆς 'δυσκόλου φράσεως': «ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης», ὁπότε κατ' αὐτόν, θεωρουμένης οὕτω κεχωρισμένως τῆς φράσεως: «Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος», πρέπει ὁ Ἀριστοτέλης νὰ εἶχεν ὑπολογίσει τὸ ἔτος τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς ὡς πρῶτον ἔτος τῆς τετραετοῦς ἡσυχίας· καὶ δεύτερον ἡ φράσις: «μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν», ἀκολουθοῦσα ἀμέσως μετὰ τὸ τακτικὸν ἀριθμητικὸν «τῷ δὲ πέμπτῳ», δηλοῖ σαφῶς, ὅτι προηγῆθη ἡ ὅτι συνέβη προηγουμένης (ἥτοι τὰ τέσσαρα ἔτη ἡσυχίας, ὧν τὸ πρῶτον κατὰ τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις αὐτοῦ εἶναι τὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος, καὶ εἰδικώτερον τὰ ἔτη: 594/3, 593/2, 592/1, 591/0 π.Χ.

καὶ τῆς πρώτης ἀναρχίας περιλαμβάνει μόνον «τριῶν» πλήρη ἔτη, τὰ δὲ «τέτταρα» ἔτη ἡσυχίας ἀρχοῦν ἀπὸ τοῦ ἔτους (συμπεριλαμβανομένου) τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος, ὡς συμπεραίνει οὗτος ἀμέσως κατωτέρω (βλ. ἐπομένας ὑποσημειώσεις). Ἀλλὰ κατὰ τὸ κείμενον, ὅπερ ἐρμηνεύομεν λεπτομερῶς κατωτέρω (σ. 251 κέξ.), τὸ διὰ τοῦ «τῷ δὲ πέμπτῳ» δηλούμενον ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας δὲν εἶναι μόνον τὸ «πέμπτον» ἔτος «μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν», ἀλλὰ καὶ τὸ «πέμπτον» μετὰ τὰ «ἔτη τέτταρα» (sic) τῆς ἡσυχίας, τὰ ὅποια ἐν συνεχείᾳ («τέτταρα ἔτη») ἀρχοῦνται οὐχὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος (ὡς δέχεται ἀμέσως κατωτέρω ὁ Cadox), ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος: «Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος... ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα... τῷ δὲ πέμπτῳ...». Ἐπομένως, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν τακτικῶν ἀριθμητικῶν παρ' Ἀριστοτέλει (ὡς καὶ παρὰ παντὶ ἄλλῳ ἀρχαίῳ συγγραφῇ), τὸ ἐν λόγῳ χωρίον αὐτοῦ ἀποτελεῖ μὲν «ἐξαιρέσιν», ἀλλ' ἀπολύτως δεδικαιολογημένην (ὡς παρατηρεῖ ὁ Bauer, βλ. ἀνωτ., σ. 241, ὑποσημ. 2), ἐνεκα δηλαδὴ τῆς πρὸ τοῦ τακτικοῦ ἀριθμητικοῦ «τῷ δὲ πέμπτῳ» φράσεως: «ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα» (ἀκολουθοῦσης μετὰ τὴν φράσιν: «Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»), καὶ οὐχὶ «δυσχέρειαν (δυσκολίαν)», ὡς ὑποστηρίζει ἐνταῦθα ὁ Cadox. Ἀντιθέτως μάλιστα, ἡ προσθήκη: «μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν» οὐχὶ μόνον δὲν δημιουργεῖ ἐνταῦθα προβλήματα, ἀλλ' ἦτο τὰ μάλιστα ἀναγκαῖα, περὶ οὗ βλ. κατωτ., σ. 251 κέξ.

1. Πβ. Cadox, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 93 κέξ.: «What makes for confusion here is that Aristotle does not in this case seem to be certain that the first year of the series of four is the same as the first of the series of five. The first of the series of four comes after Solon's departure (Σόλωνος ἀποδημήσαντος); and as it is natural to suppose that Solon was thought of as having completed his year of office before leaving the city (if he did not delay his departure even longer), then Aristotle seems to insert four full years between Solon's archonship and the first year of anarchy. On the other hand, the first of the series of five years is that of Solon's archonship (τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν), and this implies that there were only three full years between it and the first anarchy. What does Aristotle mean? Opinion has been sharply divided, some regarding ἐπὶ μὲν τέτταρα ἔτη as conclusive for a gap of four years, some τῷ δὲ πέμπτῳ for a gap of three».

[= τὰ 4 ἔτη ἡσυχίας], ὁπότε τὸ διὰ τοῦ «πέμπτῳ» δηλούμενον ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας εἶναι κατ' αὐτὸν τὸ ἀμέσως ἐπόμενον μετὰ ταῦτα, ἦτοι τὸ ἔτος 590/89 π.Χ.)· ἐὰν δέ, συνεχίζει οὗτος, δεχθῶμεν (μεταξὺ τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς καὶ τῆς πρώτης ἀναρχίας) ἐν χάσμα «τεσσάρων» πλήρων ἐτῶν (ἦτοι : 594/3 π.Χ. — χάσμα : 593/2, 592/1, 591/0, 590/89 π.Χ. — «τῷ δὲ πέμπτῳ» [= 589/8 π.Χ.] = ἀναρχία), τότε πρέπει τὸ διὰ τοῦ «πέμπτῳ» δηλούμενον ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας νὰ ὑπολογισθῇ (ὡς ἤδη ἐσημειώθη) ἐκτὸς τοῦ χάσματος τούτου ἢ, ὁρθότερον, νὰ εἶναι τὸ ἀμέσως ἐπόμενον τῷ χάσματι τούτῳ, νὰ μὴ περιληφθῇ δηλαδὴ τὸ ἔτος τοῦτο ὡς τελευταῖον ὄριον ἢ ἄκρον τοῦ διὰ τῆς φράσεως : «τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν» δηλουμένου χρονικοῦ διαστήματος, παρὰ τὴν γενικῶς ἐπικρατοῦσαν ἀρχήν, ἀκολουθουμένην πάντοτε καὶ ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι κατὰ τὸν διὰ τακτικῶν ἀριθμητικῶν ὑπολογισμόν (τῶν ἐπὶ μέρους ἐτῶν διαστήματος τινος) περιλαμβάνονται ἀμφότερα τὰ ὅρια ἢ ἄκρα¹, ὧν τὸ πρῶτον μὲν (ὡς ἀντιλαμβάνεται οὗτος κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὴν φράσιν ταύτην τοῦ Ἀριστοτέλους : «τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν» καθὼς καὶ τὰ πρὸ ταύτης διαλαμβανόμενα) πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἔτος 594/3 π.Χ. (= ἔτος τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς ὡς πρῶτον ἔτος τῆς τετραετοῦς ἡσυχίας) καὶ τὸ τελευταῖον δὲ τὸ (μετὰ τὰ : 593/2, 592/1, 591/0 π.Χ.) ἔτος 590/89 (= «τῷ δὲ πέμπτῳ» ὡς ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας).

Οὕτω λοιπὸν ὁ Cadoux μετὰ τὴν τοιαύτην ὡς ἄνω ἐρμηνείαν τῶν ἐπὶ μέρους φράσεων τοῦ ἐξεταζομένου χωρίου δέχεται μόνον «τρία» πλήρη ἔτη μεταξὺ τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς καὶ τῆς πρώτης ἀναρχίας. Τοῦτ' αὐτὸ δέχεται οὗτος καὶ διὰ τὸ δεῦτερον χρονικὸν διάστημα, τὸ μεταξὺ τῶν δύο ἀναρχιῶν, (ἦτοι ὡσαύτως «τρία» μόνον πλήρη ἔτη) ἐπὶ τῇ βάσει βεβαίως τῆς λέξεως «πάλιν» ἐν τῇ φράσει : «καὶ πάλιν εἴτε πέμπτῳ» τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου, σημαίνουσής, ὅτι ἀμφότερα τὰ χρονικὰ ταῦτα διαστήματα

1. Πβ. Cadoux, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 94 : «The latter are more probably in the right, for (i) there is some room for ambiguity in the reckoning of ἐπὶ μὲν τέτταρα ἔτη : the words Σόλωνος ἀποδημήσαντος may be regarded as introductory to the whole passage rather than as going closely with ἐπὶ μὲν τέτταρα ἔτη, from which they are separated by the difficult words τῆς πόλεως ἐτι τετραγαμένης; and the words Σόλωνος ἀποδημήσαντος apart, there is no reason why Aristotle should not have been counting in Solon's archonship as the first year of ἡσυχία; (ii) there is, on the other hand, no room for ambiguity in the interpretation of the phrase τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν : on the contrary, the inclusion of the words μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν seems to be intended to clear up any possible ambiguity in what has gone before. If we insist on a gap of four clear years, πέμπτῳ will have to be reckoned exclusively, in spite of the well-attested general principle, always observed by Aristotle, that reckoning with ordinal numbers is inclusive of both termini».

ἦσαν (ἢ πρέπει νὰ ἦσαν) ἴσα πρὸς ἄλληλα¹, ὅπερ μᾶλλον ἀναμφίβολον², καὶ ἀδιάφορον ἐνταῦθα, ἂν ταῦτα περιελάμβανον ἕκαστον «τρίᾳ» μόνον πλήρη ἔτη, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Cadoux καὶ τινες ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ, ἢ ἀντιθέτως «τέσσαρα», ὡς δέχεται ὁ Bauer καὶ τινες ἄλλοι μετ' αὐτόν³.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐξετάσεως τῶν ἀπόψεων τῶν Bauer καὶ Cadoux προκύπτει, ὅτι ἡ ἀσυμφωνία αὐτῶν ὡς πρὸς τὰ ἐνταῦθα ἐξεταζόμενα ἐπὶ μέρους ἔτη ἐκάστης τῶν δύο περιόδων ἡσυχίας καὶ τὸ μεθ' ἐκάστην τούτων ἐπακολουθήσαν ἔτος ἀναρχίας ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὸν ὑπολογισμόν τῶν ἐτῶν τούτων ὁ μὲν Cadoux συμπεριλαμβάνει εἰς μὲν τὴν πρώτην περίοδον ἡσυχίας καὶ τὸ ἔτος τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς, εἰς δὲ τὴν δευτέραν καὶ τὸ ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας, ὅπερ ἔπραξαν καὶ τινες ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ⁴, ὁ δὲ Bauer ἀντιθέτως ἐξαίρει ἁμφοτέρωτα ταῦτα⁵, ὅπερ ἐδέχθησαν καὶ τινες ἄλλοι μετ' αὐτόν⁶. Οὕτω δὲ οὗτοι, ἐρμηνεύοντες ἄλλος ἄλλως τὸ ὡς ἄνω (σ. 237) χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους, δέχονται ἀντιστοιχῶς ὁ μὲν (ὡς καὶ τινες ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ) μόνον «τρίᾳ» καὶ ὁ δὲ (ὡς καὶ τινες ἄλλοι μετ' αὐτόν) ἀντιθέτως «τέσσαρα» πλήρη ἔτη δι' ἕκαστον τῶν δύο διαστημάτων: ἀρχὴ τοῦ Σόλωνος — πρώτη ἀναρχία — δευτέρα ἀναρχία⁷.

Ποία λοιπὸν ἐκ τῶν δύο τούτων ἐκδοχῶν εἶναι κατὰ τὸ ὡς ἄνω χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους ὀρθή; Ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο θὰ δώσῃ ἴσως βραχεῖα τις ἐπισκόπησις τῆς πρὸ τοῦ Σόλωνος καὶ διὰ καὶ πρὸ τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ κρατουσῆς ἐν Ἀθήναις πολιτικῆς καταστάσεως:

Ὡς εἶδομεν ἤδη λεπτομερῶς ἄλλαχοῦ⁸, περὶ τὸ τέλος τοῦ 7ου καὶ

1. Πβ. Cadoux ἐνθ' ἀνωτ., σ. 94: «The second interval — that between the two ἀναρχίαι — is described in the words καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ, and the implication of πάλιν is that the two intervals are equal. This means that if the first πέμπτῳ is to be reckoned exclusively, the second ought to be so too; and this would entail a second infringement of the normal rules of reckoning, without any mitigating circumstances among the preceding phrases such as may perhaps be adduced in the case of the first».

2. Βλ. κατωτ., σ. 254 κέξ.

3. Βλ. ἀνωτ., σ. 239.

4. Βλ. ἀνωτ., σ. 239.

5. Βλ. ἀνωτ., σ. 239 καὶ 242, ὑποσημ. 1.

6. Βλ. ἀνωτ., σ. 239.

7. Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι ὁ μὲν Kirchner δέχεται «τρίᾳ» πλήρη ἔτη δι' ἕκαστον τῶν δύο τούτων διαστημάτων, ὁ δὲ Beloch «τέσσαρα» διὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀντιθέτως «τρίᾳ» διὰ τὸ δεύτερον. Οὕτω παρὰ τὴν διαφορὰν αὐτῶν ὡς πρὸς τὸ ἔτος τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς συμφωνοῦσιν οὗτοι ὡς πρὸς τὰ δύο ἔτη τῶν ἀναρχιῶν καὶ τὰ ἐπὶ μέρους ἔτη τῆς δευτέρας περιόδου ἡσυχίας (βλ. ἀνωτ., σ. 239).

8. Πβ. Νικητῶν (ἀνωτ., σ. 237, ὑποσημ. 2), σσ. 319 - 323.

ἀρχὰς τοῦ βου π.Χ. αἰ. ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων εἶχε περιέλθει εἰς λίαν κρίσιμον κατάστασιν ἕνεκα τῶν συχῶν ταραχῶν καὶ στάσεων, τὰς ὁποίας προεκάλουν κυρίως ἡ ἀπόλυτος κυριαρχία τῶν ὀλίγων ἐπὶ τοῦ «πλήθους», αἱ παντοῖαι αὐθαιρεσίαι καὶ ὁ ἄδικος πλουτισμὸς τῶν πλουσίων κατὰ τῶν πενήτων, «οἱ δανεισμοὶ ἐπὶ τοῖς σώμασι» καὶ γενικώτερον ἡ ἔλλειψις εὐνομίας, διὸ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐν ὧσι ἀκριβῶς τῆς χαώδους ταύτης καταστάσεως «εἴλοντο κοινῇ διαλλακτὴν καὶ ἄρχοντα Σόλωνα καὶ τὴν πολιτείαν ἐπέτρεψαν αὐτῷ», ἵνα οὗτος ὑπὸ τὴν διπλὴν ταύτην ιδιότητα αὐτοῦ (ὡς διαλλακτοῦ καὶ ἄρχοντος) συμφιλίωσῃ τὰς ἀντιμαχομένας κοινωνικὰς τάξεις καὶ δῇ καὶ ἀποκαταστήσῃ οὕτω τὴν ἡσυχίαν καὶ τάξιν ἐν τῇ πόλει¹, ὅπερ ἄλλως τε καὶ ὁ ἴδιος σφόδρα ἐπεθύμει². Οὕτω κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ὁ Σόλων ἐθέσπισεν, ὡς ὑπεσχέθη, δικαίους νόμους διὰ πάντα πολίτην ἄρχοντα ἢ ἀρχόμενον, πλούσιον ἢ πτωχόν, ἀγαθὸν ἢ κακὸν κλπ., οὐδενὶ τούτων χαρισθεῖς, οὐδὲ πρὸς ἴδιον αὐτοῦ ὄφελος τὴν ἐξουσίαν ἀσκήσας, ἀλλ' ἀντιθέτως θέσας ἐν προκειμένῳ ὑπεράνω ὧν αὐτὴν ταύτην τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως³. Κατὰ τὴν δημοσίευσιν

1. Πβ. π.χ. Σόλ. ἀπόσπ. 3 (D.), στ. 5-29 καὶ Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 4,5 κῆξ. (βλ. καὶ εἰς Νικῆτα ν, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 320, ὑποσημ. 1). Πρὸς τοῦτοις Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 2: «Μετὰ δὲ ταῦτα συνέβη στασιάσαι τοὺς γε γνωρίζουσιν καὶ τὸ πλήθος πολλὴν χόρον. ἦν γὰρ αὐτῶν ἡ πολιτεία τοῖς τε ἄλλοις ὀλιγαρχικῇ πᾶσι, καὶ δὴ καὶ ἐδοῦλυνον οἱ πένητες τοῖς πλουσίοις καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ τέκνα καὶ αἱ γυναῖκες, καὶ ἐκαλοῦντο πελάται καὶ ἐκτῆμορον κατὰ ταύτην γὰρ τὴν μίσθωσιν ἡγάζοντο τῶν πλουσίων τοὺς ἄρχους. ἡ δὲ πᾶσα γῆ δι' ὀλίγων ἦν καὶ εἰ μὴ τὰς μισθώσεις ἀποδοιοῖεν, ἀγῶνιμοι καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ παῖδες ἐρίοντο, καὶ οἱ δανεισμοὶ πᾶσιν ἐπὶ τοῖς σώμασιν ἦσαν μέχρι Σόλωνος· οὗτος δὲ πρῶτος ἐγένετο τοῦ δήμου προστάτης».

2. Πβ. Σόλ. ἀπόσπ. 3 (D.) στ. 30 κῆξ. (βλ. καὶ εἰς Νικῆτα ν, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 320, ὑποσημ. 3).

3. Πβ. Σόλ. ἀπόσπ. 5 καὶ 23-25 (D.), ἰδίᾳ ἀπόσπ. 24 (D.), στ. 1 κῆξ. (βλ. καὶ εἰς Νικῆτα ν, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 321, ὑποσημ. 1 καὶ 2). Πρὸς τοῦτοις Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 6: «Κύριος δὲ γενόμενος τῶν πραγμάτων Σόλων τὸν τε δῆμον ἡλευθέρωσε καὶ ἐν τῷ παρόντι καὶ εἰς τὸ μέλλον, κολύσας δανείζειν ἐπὶ τοῖς σώμασιν, καὶ νόμους ἔθηκε καὶ χρεῶν ἀποκοπὰς ἐποίησε καὶ τῶν ἰδίων καὶ τῶν δημοσίων, ἀς σεισάχθειαν καλοῦσιν, ὡς ἀποσεισάμενοι τὸ βάρος, ἐν οἷς πειρῶνται τινες διαβάλλειν αὐτόν· συνέβη γὰρ τῷ Σόλῳ μέλλοντι ποιεῖν τὴν σεισάχθειαν προειπεῖν τισι τῶν γνωρίμων, ἔπειθ', ὡς μὲν οἱ δημοτικοὶ λέγουσι, παραστρατηγηθῆναι διὰ τῶν φίλων, ὡς δ' οἱ βουλόμενοι βλασφημεῖν, καὶ αὐτὸν κοινωρεῖν, δανεισάμενοι γὰρ οὗτοι συνεπρίαντο πολλὴν χώραν, καὶ μετ' οὐ πολλὴ τῆς τῶν χρεῶν ἀποκοπῆς γενομένης ἐπλούτουν· ὅθεν φασὶ γενέσθαι τοὺς ὕστερον δοκοῦντας εἶναι παλαιοπλούτους, οὐ μὴν ἀλλὰ πιθανώτερος ὁ τῶν δημοτικῶν λόγος· οὐ γὰρ εἰκὸς ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις οὕτω μέτριον γενέσθαι καὶ κοινόν, ὥστ' ἐξὸν αὐτῷ τοὺς ἐτέρονς ὑποποιήσασθαι τυραννεῖν τῆς πόλεως, ἀμφοτέροις ἀπεχθῆσθαι καὶ περὶ πλείονος ποιήσασθαι τὸ καλὸν καὶ τὴν τῆς πόλεως σωτηρίαν ἢ τὴν αὐτοῦ πλεονεξίαν, ἐν οὕτῳ δὲ μικροῖς καὶ φανεροῖς καταρροπαίνειν ἑαυτὸν, ὅτι δὲ ταύτην ἔσχε τὴν ἐξουσίαν, τὰ τε πράγματα νοσοῦντα μαρτυρεῖ, καὶ ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτὸς πολλὰ καὶ μέμνηται καὶ οἱ ἄλλοι συνομολογοῦσι πάντες, ταύτην μὲν οὖν χρὴ νομίζειν ψευδῆ τὴν αἰτίαν εἶναι».

δὲ τῶν νόμων αὐτῶν ὠρκίσθησαν πάντες οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι θὰ τηρήσωσι τοὺς νόμους ἀμεταβλήτους, μὴ ἔχοντες δηλαδὴ πλεόν τὸ δικαίωμα ἀναθεωρήσεως αὐτῶν, ὅπερ ἀντιθέτως ἀνῆκεν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν νομοθέτην¹. Ἄλλ', ἐνῶ πάντες ἀνέμιενον ἐκ τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος ἴδια ἑκαστος ὀφέλη καὶ ἡλπιζον οἱ μὲν, ὅτι, ἂν μὴ ἀποκτήσωσι πλείονα, τοῦλάχιστον δὲν θὰ ἀπολέσωσιν, ὅσα οὕτως ἢ ἄλλως κατεῖχον, οἱ δέ, ὅτι θὰ τύχῃσι δι' ἀναδασμοῦ ἀγαθῶν, ὧν ἐστερουῦντο, εὐθὺς ὡς ἔλαβον γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τῶν δημοσιευθέντων ἐπὶ μέρους νόμων, εἶδον μετ' ἐκπλήξεως, ὅτι ἡπατήθησαν πάντες ἐν μέρει ἢ ἐν γένει εἰς τὰς προσδοκίας αὐτῶν, ὅπερ ἐπόμενον, διότι μία δικαία ἢ, ὀρθότερον, συμβιβαστικὴ νομοθεσία ὡς ἡ τοῦ Σόλωνος, ἔχουσα ὡς βάσιν τὸ γενικὸν καὶ μόνον συμφέρον τῆς πόλεως, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἱκανοποιήσῃ πλήρως ἀπάσας τὰς ἀξιώσεις ἢ ἐπιθυμίας τῶν ἐπὶ μέρους πολιτῶν καὶ διὰ καὶ ἀμφοτέρων τῶν κοινωνικῶν τάξεων γενικώτερον². Διὰ τοῦτο οἱ θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἡδικομένους ἐκ τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος Ἀθηναῖοι εὐθὺς μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἐν λόγῳ νόμων αὐτοῦ ἐξεδήλωσαν ἐντόνους ἀντιδράσεις καὶ ἐξέφρασαν σφοδρὰς ἐπικρίσεις κατ' αὐτοῦ. Μάλιστα δέ, προσερχόμενοι οὗτοι καθ' ἑκάστην τῇ Σόλωνι, ἐπέκρινον ἅμα δὲ καὶ ἐπέβησαν αὐτόν, ὅπως προβῇ εἰς ἀναθεώρησιν ἢ καὶ ἐρμηνείαν τοῦτου ἢ ἐκείνου τοῦ νόμου, τοῦθ' ὅπερ ἡνάγκασεν αὐτὸν εἰς ἀποδημίαν, ὡς ἀναγιγνώσκομεν π.χ. παρ' Ἀριστοτέλει (Ἀθην. Πολ. 11) :

«Διατάξας δὲ (sc. ὁ Σόλων) τὴν πολιτείαν ὥνπερ εἴρηται τρόπον, ἐπειδὴ προσιώντες αὐτῷ περὶ τῶν νόμων ἐνὶ ὄχλῳ, τὰ μὲν ἐπιτιμῶντες τὰ δὲ ἀνακρίνοντες, βουλόμενος μήτε ταῦτα κινεῖν μητ' ἀπεχθάνεσθαι παρῶν, ἀποδημίαν ἐποίησάτο κατ' ἐμπορίαν ἅμα καὶ θεωρίαν εἰς Αἴγυπτον, εἰπὼν ὡς οὐχ ἥξει δέκα ἐτῶν» οὐ γὰρ οἶσθαι δίκαιον εἶναι τοὺς νόμους ἐξηγεῖσθαι παρῶν, ἀλλ' ἑκαστον τὰ γεγραμμένα ποιεῖν. ἅμα δὲ καὶ συνέβαινεν αὐτῷ τῶν τε γνωρίμων διαφόρους γεγενῆσθαι πολλοὺς διὰ τὰς τῶν χρεῶν ἀποκοπὰς, καὶ τὰς στάσεις ἀμφοτέρως μεταθέσθαι διὰ τὸ παράδοξον αὐτοῖς γενέσθαι τὴν κατάστασιν...»³.

1. Πβ. Νικητῶν, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 321 κέξ. καὶ 333 κέξ.

2. Πβ. Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 11,2 : «ἅμα δὲ καὶ συνέβαινεν αὐτῷ τῶν τε γνωρίμων διαφόρους γεγενῆσθαι πολλοὺς διὰ τὰς τῶν χρεῶν ἀποκοπὰς, καὶ τὰς στάσεις ἀμφοτέρως μεταθέσθαι διὰ τὸ παράδοξον αὐτοῖς γενέσθαι τὴν κατάστασιν. ὁ μὲν γὰρ δῆμος ᾧτε πάντ' ἀνάστατα ποιήσειν αὐτόν, οἱ δὲ γνώριμοι πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν ἀποδώσειν ἢ μ[ικρ]ο[ῦ]ν παραλλάξ[ειν]. (ὁ δὲ) Σόλων ἀμφοτέροις ἡναντιώθη, καὶ ἐξὸν αὐτῷ μεθ' ὁποτέρου ἐβούλετο συντάττα τυραννεῖν εἵλετο πρὸς ἀμφοτέροις ἀπεχθέσθαι, σώσας τὴν πατρίδα καὶ τὰ βέλτιστα νομοθετήσας».

3. Πβ. πρὸς τοῦτοις Ἡροδ. 1,29 κέξ. : «ἀπικνέονται ἐς Σάρδεις ἀκμαζούσας πλοῦτῳ ἄλλοι τε οἱ πάντες ἐκ τῆς Ἑλλάδος σοφισταί, οἱ τοῦτον τὸν χρόνον ἐτύγχανον ἔοντες, ὡς

Ἐντεῦθεν προκύπτει, ὅτι οἱ λόγοι τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος ἦσαν :

1. Π ρ α γ μ α τ ι κ αῖ αἰ τ ί α ι : α) ἡ μὴ μεταβολὴ τῶν νόμων ὑπ' αὐτοῦ, ὅστις καὶ μόνον εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦτο, β) ἡ ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν συχνῶν ὀχλήσεων καὶ ἐπικρίσεων τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ἢ καὶ ἡ ἀποφυγὴ τῶν ἐκ μέρους τούτων πιθανῶν κατ' αὐτοῦ δυσαρέστων ἐνεργειῶν καὶ γ) ἡ ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἀνεπιθυμήτου ἔργου τῆς ἐρμηνείας τῶν νόμων ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου· καὶ 2. Ψευδεῖς αἰτίαι (τ.ἐ. εὐσχημοὶ δικαιολογίαι τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, δηλοῦσαι ἀπλῶς καὶ μόνον, περὶ τί κυρίως θὰ ἡσχολεῖτο οὗτος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ) : α) ἡ θεωρία ἢ β) ἡ ἐμπορία καὶ ἡ θεωρία ἢ γ) ἡ ναυκληρία¹.

Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἀναφέρεται ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τῆς πρώτης προτάσεως τοῦ ὡς ἄνω (σ. 237) ὑπὸ ἐξέτασιν χωρίου αὐτοῦ. Ἐπιτραπήτω ἐνταῦθα ἡ ἐκ νέου παράθεσις τῆς σχετικῆς περικοπῆς αὐτοῦ (Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 13) :

«Τὴν μὲν οὖν ἀποδημίαν ἐποίησατο (sc. ὁ Σόλων) διὰ ταύτας τὰς αἰτίας. Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος, ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης, ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα διήγον (sc. οἱ Ἀθηναῖοι) ἐν ἡσυχίᾳ· τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν οὐ κατέστησαν ἄρχοντα διὰ τὴν στάσιν, καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀναρχίαν ἐποίησαν...».

ἕκαστος αὐτῶν ἀπικνεῖτο, καὶ δὴ καὶ Σόλων ἀνὴρ Ἀθηναῖος, ὃς Ἀθηναίοισι νόμους κελεύσας ποιήσας ἀπεδήμησε ἕτεα δέκα, κατὰ θεωρίης πρόφασιν ἐκπλώσας, ἵνα δὴ μὴ τινα τῶν νόμων ἀναγκασθῇ λῦσαι τῶν ἔθετο. αὐτοὶ γὰρ οὐκ οἶοι τε ἦσαν αὐτὸ ποιῆσαι Ἀθηναῖοι· ὀρκίοισι γὰρ μεγάλοισι κατέιχοντο δέκα ἕτεα χρήσεσθαι νόμοις τοὺς ἄν σφι Σόλων θήται. αὐτῶν δὴ ὢν τούτων καὶ τῆς θεωρίης ἐκδημήσας ὁ Σόλων εἵνεκεν ἐς Αἴγυπτον ἀπῆκετο παρὰ Ἀμασιν καὶ δὴ καὶ ἐς Σάρδις παρὰ Κροῖσον...» καὶ Πλουτ. Σόλ. 25,4-5 : «Ἐπεὶ δὲ τῶν νόμων εἰσενεχθέντων ἐνιοι τῷ Σόλωνι καθ' ἐκάστην προσήσαν ἡμέραν, ἐπαινοῦντες ἢ φέροντες ἢ συμβουλευόντες ἐμβάλλειν τοῖς γεγραμμένοις ὅτι τύχοιεν ἢ ἀφαιρεῖν, πλείστοι δ' ἦσαν οἱ πυνθανόμενοι καὶ ἀνακρίνοντες καὶ κελεύοντες αὐτὸν ὅπως ἕκαστον ἔχει καὶ πρὸς ἣν κεῖται διάνοιαν ἐπεκιδιδάσκειν καὶ σαφηνίζειν, ὁρῶν ὅτι ταῦτα καὶ τὸ πρᾶττειν ἄποισιν καὶ τὸ μὴ πρᾶττειν ἐπίφθορον, ὅλως δὲ ταῖς ἀπορίας ὑπεκστῆραι βουλόμενος καὶ διαφυγεῖν τὸ δυσάρεστον καὶ φιλαίτιον τῶν πολιτῶν («ἔργμασι γὰρ ἐν μεγάλοις πᾶσιν ἀδεῖν χαλεπόν», ὡς αὐτὸς εἴρηκε), πρόσχημα τῆς πλάνης τὴν ναυκληρίαν ποιησάμενος ἐξέπλευσε, δεκαετὴ παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἀποδημίαν αἰτησάμενος. ἤλυθε γὰρ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ καὶ τοῖς νόμοις αὐτοῖς ἔσσεσθαι συνήθεις».

1. Πλείονα περὶ τούτων βλ. εἰς Νικήταν, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 314-330, ἰδίᾳ σ. 328 κέξ. — Ὅτι λοιπὸν ὁ Σόλων πραγματὶ ἀπεδήμησε, πρέπει νὰ θεωρηθῇ πλέον ἢ βέβαιον, οὐ μόνον διότι τοῦτο ἀναφέρεται σαφῶς εἰς τὰς ὡς ἄνω (βλ. προηγουμένην ὑποσημειώσιν) ἀρχαίας μαρτυρίας, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ἀναχώρησις αὐτοῦ ἐξ Ἀθηνῶν κατέστη ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων ὅλως ἀναπόφευκτος, ἕνεκα δηλαδὴ τῶν τριῶν πρώτων τούτων πραγματικῶν λόγων (αἰτιῶν), οἱ ὅποιοι ἀκριβῶς ἦν ἡ ἀναχώρησις τὸν νομοθέτην εἰς ἀποδημίαν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τὸ ὥς ἄνω (σ. 247) κεφάλαιον 11 διέκοψε τὴν περιγραφὴν τῆς «*Ἀθηναίων Πολιτείας*», προσθέσας ὥς παρένθεσιν τὸ κεφάλαιον 12, ὅπως ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τῶν γνωστῶν αὐτῷ ποιημάτων τοῦ Σόλωνος τεκμηριώσῃ ἐν αὐτῷ τὰ ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ (11) διαλαμβανόμενα¹, ἀναλαμβάνει ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ (13) τὴν διακοπεῖσαν ἀφήγησιν αὐτοῦ, ὥς δεικνύει ἡ ἀρχικὴ φράσις τοῦ χωρίου τούτου : «*Τὴν μὲν οὖν ἀποδημίαν ἐποιήσατο* (sc. ὁ Σόλων) *διὰ ταύτας τὰς αἰτίας*», δι' ἧς ἀναφέρεται οὗτος ὥς ἐν περιλήψει εἰς τοὺς ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ (11) λεπτομερῶς περιγραφέντας λόγους τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος. Ἄλλως εἰπεῖν, ἡ πρώτη αὕτη φράσις τοῦ χωρίου τούτου ἀποτελεῖ περιληπτικὴν ἐπανάληψιν τοῦ κεφαλαίου 11, ὥς δηλοῖ καὶ ὁ σύνδεσμος «*οὖν*», συνδέουσα οὕτω τὰ δύο ταῦτα κεφάλαια : 11 καὶ 13, ἥτοι «*Τὴν μὲν οὖν ἀποδημίαν ἐποιήσατο διὰ ταύτας τὰς αἰτίας*» (τ.ἔ. τὰς τρεῖς πραγματικὰς καὶ τὰς δύο ἢ τρεῖς ψευδεῖς αἰτίας, ὥς εἶδομεν ἀνωτέρω, σ. 247 κέξ., ἐν κεφ. 11)², καὶ δὴ καὶ χρησιμεύουσα διὰ τὴν ὁμαλὴν μετάβασιν εἰς τὰ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ Σόλωνος ἐπακολουθήσαντα ἐν Ἀθήναις γεγονότα, περὶ ὧν ἐν συνεχείᾳ ὁ λόγος.

Μετὰ τὴν, χάριν συνδέσεως πρὸς τὰ προηγούμενα (κεφ. 11), ἐπιγραμματικὴν ταύτην περὶ τῶν λόγων τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος πρώτην φράσιν τοῦ ἐξεταζομένου χωρίου : «*Τὴν μὲν οὖν ἀποδημίαν ἐποιήσατο* (sc. ὁ Σόλων) *διὰ ταύτας τὰς αἰτίας*» ἀναγινώσκομεν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπομένης περιόδου τὴν φράσιν : «*Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος*». Διὰ τῆς ἐν γενικῇ ἀπολύτῳ κειμένης (μετὰ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῆς) μετοχῆς ταύτης παρελθόντος χρόνου (ἥτοι ἀόριστου) καὶ οὔσης διὰ τὸ διηγηματικὸν ὕφος τοῦ λόγου ἀναμφιβόλως χρονικῆς («*Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος*» = ἀφοῦ δὲ ὁ Σόλων ἀπεδήμησεν) ὁ συγγραφεὺς θέτει ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου ταύτης καὶ πάλιν αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς τῆς ἀποδημίας τοῦ νομοθέτου, οὐ μόνον ἵνα συνεχίσῃ τὴν περιγραφὴν τῆς «*Ἀθηναίων Πολιτείας*», ἀρχόμενος ἀκριβῶς, ὅθεν ἔσταμάτησε³, καὶ συνδέων οὕτω τὰς δύο ταύτας περιόδους⁴, ἀλλὰ καὶ ἵνα κυρίως χρησιμοποιήσῃ τὸ «*ἅπαξ γενόμενον*» τοῦτο περιστατικὸν (ὅπερ ἐκφράζει ὁ ἀόριστος χρόνος : «*ἀποδημήσαντος*») ὥς βάσιν ἢ ἀφετηρίαν διὰ τὸν σαφεῖ ἢ ἀκριβῆ κατὰ ἔτη καθορισμὸν τῶν μετὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ Σόλωνος γεγονότων («*Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος... ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα... τῷ δὲ πέμπτῳ...*»).

1. Πβ. Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 12 : «*Ταῦτα δ' ὅτι τοῦτον (τὸν) τρόπον ἔσχεν οἱ τ' ἄλλοι συμφρονοῦσι πάντες καὶ αὐτὸς ἐν τῇ ποιήσει μέμνηται περὶ αὐτῶν ἐν τοῖςδε...*».

2. Πβ. καὶ Νικητάν, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 329.

3. Τὴν σύνδεσιν τῶν δύο τούτων περιόδων δεικνύει καὶ ἡ χρῆσις τῶν συνδέσμων «*μὲν - δὲ*» («*Τὴν μὲν οὖν ἀποδημίαν ἐποιήσατο... — Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος...*»).

Ἐπειτα ἐν τῇ ἀμέσως ἐπομένη φράσει: «ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης» ἢ μετοχή παρακειμένου «τεταραγμένης», κειμένη καὶ αὕτη ἐν γενικῇ ἀπολύτῳ καὶ οὕσα διὰ τὸν αὐτὸν ὡς ἄνω λόγον ὡσαύτως χρονικὴ (= ἐνῶ...), ἔνεκα μὲν τοῦ προηγουμένου ἀορίστου «ἀποδημήσαντος» (= παρελθόντος χρόνου) καὶ δὴ καὶ τῆς ἀνωτέρω εἰρημένης χρονικῆς σημασίας αὐτοῦ εἶναι κατὰ τὸ νόημα ὁμοίως χρόνου παρελθόντος, ἔνεκα δὲ τοῦ προσδιορίζοντος αὐτὴν ἐπιρρήματος «ἔτι» δηλοῖ ἀναντιρρήτως πρᾶξιν ἢ κατάστασιν διαρκούσαν ἔτι κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος. Ἐπειδὴ δὲ διαρκούσαν πρᾶξιν ἢ κατάστασιν ἐν τῷ παρελθόντι ἐκφράζει ὁ παρατατικός, πρέπει κατ' ἀνάγκην ἢ ἐν λόγῳ μετοχὴ νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς οὕσα χρόνου ὑπερσυντελικού κατὰ τὸ νόημα, ἐπέχοντος θέσιν χρόνου παρατατικού (ἦτοι «τεταραγμένης» = ἐνῶ ἐτετάρακτο = ἐνῶ ἐταράσσετο, ἐνῶ ἦτο τεταραγμένη). Ἄλλαις λέξεσι, κατὰ τὰ συμφραζόμενα τοῦ χωρίου ἢ μετοχὴ αὕτη ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐπιρρήματος αὐτῆς σημαίνει ἀναμφιβόλως: «ἔτι τεταραγμένη» = ἐνῶ (ἢ πόλις) ἦτο ἀκόμη τεταραγμένη ἢ ταραχώδης, ἐνῶ εὐρίσκετο ἀκόμη ἐν ταραχῇ ἢ ἐν τεταραγμένῃ κατάστασι.

Ἀλλὰ τίς ἦτο καὶ πόθεν προήρχετο ἢ διὰ τῆς δευτέρας ταύτης φράσεως δηλούμενη ταραχὴ τῆς πόλεως; Ὡς εἶπομεν καὶ ἀνωτέρω (σ. 247 κέξ.), μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν νόμων (τοῦ Σόλωνος) ἡγέρθησαν κατὰ τοῦ νομοθέτου ταραχαὶ καὶ διαμαρτυρίαι ὑπὸ τῶν θεωρούντων ἑαυτοὺς ἡδικομένους ἐκ τῆς νέας ταύτης νομοθεσίας πολιτῶν, οἵτινες μάλιστα, στρεφόμενοι ἐξ ἀφορμῆς αὐτῶν τούτων τῶν νόμων οὐ μόνον κατὰ τὸν Σόλωνα, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον ἀλλήλων¹, ἐπεσκέπτοντο καθ' ἑκάστην τὸν νομοθέτην καὶ διὰ σφοδρῶν ἐπικρίσεων ἢ φορτικῶν ἐνοχλήσεων καὶ πιέσεων ἡξίουσαν παρ' αὐτοῦ τὴν ἀναθεώρησιν ἢ καὶ ἐρμηνείαν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ νόμου, ἀναγκάσαντες τελικῶς τοῦτον εἰς ἀποδημίαν. Ἀκριβῶς δὲ αἱ ταραχαὶ αὗται καὶ διαμαρτυρίαι τῶν ἐν λόγῳ πολιτῶν κατ' ἀλλήλων καὶ κατὰ τοῦ νομοθέτου ἐννοοῦνται διὰ τῆς ὡς ἄνω φράσεως, αἱ ὁποῖαι προφανῶς συνεχίσθησαν μέχρι τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Σόλωνος ἐξ Ἀθηνῶν. Ἄλλαις λέξεσιν, οἱ πολῖται οὗτοι ἐπέμενον ζωηρῶς, ὄντες ἐν ταραχῇ, εἰς τὰς εἰρημένας ἀξιώσεις αὐτῶν μέχρι καὶ τῆς τελευταίας στιγμῆς², ἐλπίζοντες πάντοτε,

1. Πβ. π.χ. τὴν συνέχειαν τοῦ ὡς ἄνω (σ. 237) χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους: «ᾧ καὶ δῆλον ὅτι μεγίστην εἶχεν δύναμιν ὁ ἄρχων» φαίνονται γὰρ αἰεὶ στασιάζοντες περὶ ταύτης τῆς ἀρχῆς. ὅλως δὲ διετέλουν νοσοῦντες τὰ πρὸς ἑαυτοὺς, οἱ μὲν ἀρχὴν καὶ πρόφασιν ἔχοντες τὴν τῶν ἡρώων ἀποκοπὴν (συνεβεβήκει γὰρ αὐτοῖς γερονεῖναι πένησιν), οἱ δὲ τῇ πολιτείᾳ δυσχεραίνοντες διὰ τὸ μεγάλην γερονεῖναι μεταβολὴν, ἔνοι δὲ διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονικίαν...».

2. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μέχρι καὶ τῆς ἐπιβίβσεως τοῦ νομοθέτου εἰς τι πρὸς ἀπόπλουν πλοῖον («ἐκπλώσας» κατὰ τὸν Ἡρόδοτον καὶ «ἐξέπλευσεν» κατὰ τὸν Πλού-

ὅτι οὕτω θὰ ὑπέκυπτε τελικῶς ὁ Σόλων καί, ἀναστέλλων διὰ τι χρονικὸν διάστημα τὸ ταξίδιον αὐτοῦ, θὰ ἐχώρει εἰς τὰς ὑπὸ τῶν εἰρημένων πολιτῶν ὑποδεικνυόμενας ἀναθεωρήσεις ἢ ἐρμηνείας τῶν τούτων χρηζόντων κατ' αὐτοὺς νόμων.

Κατὰ πάντα λοιπὸν τὰ ἀνωτέρω ἢ φράσις: «*Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος*» ἔχει ἅμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἐπομένην: «*ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης*», διότι ἀκριβῶς ἡ τελευταία σημαίνει σαφῶς τὴν ἐν τῇ πόλει κρατοῦσαν παραχῶδη κατάστασιν διαρκοῦσαν ἔτι κατὰ τὴν διὰ τῆς πρώτης φράσεως δηλουμένην ἐκείνην χρονικὴν στιγμήν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ νομοθέτου ἐξ Ἀθηνῶν, ἥτοι: «ἀφοῦ (ἀφ' οὗ χρόνου ἢ χρονικοῦ σημείου, ἀφ' ὅτου) δὲ ὁ Σόλων ἀπεδήμησεν, ἐνῶ (καθ' ὃν χρόνον) ἡ πόλις ἦτο ἀκόμη τεταραγμένη (εὐρίσκετο ἀκόμη ἐν παραχῇ ἢ ἐν τεταραγμένη καταστάσει)».

Ἐν συνεχείᾳ ἡ φράσις: «*Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος*», ἐκτὸς τῆς ὡς ἄνω εἰρημένης σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν μετ' αὐτήν: «*ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης*», συνδέεται ἁμέσως καὶ πρὸς τὰ ἐπόμενα τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου: «*ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα...*», διότι αὕτη κατὰ τὸ κείμενον ἀποτελεῖ, ὡς εἵπομεν καὶ ἀνωτέρω (σ. 249), τὴν χρονικὴν βάσιν ἢ ἀφετηρίαν διὰ τὴν κατὰ ἔτη ἢ περιόδους περιγραφὴν τῶν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σόλωνος ἐξ Ἀθηνῶν γεγονότων: «*Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος...*, ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα διήγον ἐν ἡσυχίᾳ· τῷ δὲ πέμπτῳ...»¹. Ἐπομένως τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος εἶναι κατὰ ταῦτα ἀναντιρρήτως καὶ τὸ πρῶτον ἐκ τῶν «*τεττάρων*» τούτων ἐτῶν τῆς ἡσυχίας τῶν Ἀθηναίων (!), ἐφ' ὅσον οὗτοι κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο, «ἀφοῦ (ἀφ' ὅτου) δ' ἀπεδήμησεν ὁ Σόλων», «ἐπὶ μὲν τέσσαρα ἔτη διήγον ἐν ἡσυχίᾳ». Ποῖον ὁμως συγκεκριμένως εἶναι τὸ ἔτος τοῦτο τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ νομοθέτου ἐξ Ἀθηνῶν;

Ἐν πρώτοις, ἐπειδὴ ὁ Σόλων, καθ' ἃ εἶδομεν ἀνωτέρω (σ. 246 κέξ.), ἀπεδήμησε μετὰ τὸ ἔτος 594/3 π.Χ. τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ², τὸ ἔτος τοῦτο (594/3, π.Χ.) εἶναι *terminus post quem* τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ. Κατ' ἀκολουθίαν ἢ διὰ τῆς ἀρχικῆς ταύτης φράσεως: «*Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος*» δηλουμένη χρονικὴ στιγμή τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ νομοθέτου ἐξ Ἀθηνῶν πίπτει ἀναμφιβόλως ἢ εἰς τὸ ἁμέσως ἐπόμενον ἔτος, ἥτοι εἰς τὸ ἔτος 593/2 π.Χ., ἢ εἰς ἔτι μεταγενέστερον τούτου χρόνον.

Ἐκ τοῦ γεγονότος ὁμως, ὅτι ἡ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν νόμων τοῦ

ταρχον, βλ. ἀνωτ., σ. 247, ὑποσημ. 3), προπέμψαντες οὕτω τρόπον τινὰ τοῦτον εἰς τὸ ταξίδιον αὐτοῦ μετ' ἐντόνων ἐπικρίσεων καὶ διαμαρτυριῶν ἢ καὶ παρακλήσεων.

1. Ἀντιθέτως ἢ μεταξὺ αὐτῶν παρεμβالιομένη φράσις: «*ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης*» ἔχει σχέσιν μόνον πρὸς τὴν πρώτην, τὴν ἁμέσως πρὸ αὐτῆς κειμένην, ἐπειδὴ ἀκριβῶς κατὰ τὸ ἐν λόγῳ χωρίον ἁμέσως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σόλωνος ἐξ Ἀθηνῶν ἐπηκολούθησε περίοδος «*ἡσυχίας*», ἡλῆξαν δηλαδὴ αἱ «*ταραχαί*».

2. Βλ. καὶ ἀνωτ., σ. 240, ὑποσημ. 3.

Σόλωνος, ἦτοι μετὰ τὸ ἔτος 594/3 π.Χ., προκύψασα ἐκ τούτων ἐν Ἀθῆναις νέα κατάστασις κατέστη διὰ τὸν νομοθέτην πλέον ἢ ἀφόρητος¹, συνάγεται ἐν προκειμένῳ, ὅτι ἡ παραμονὴ αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει μετὰ τὴν λήξιν τοῦ ἔτους (594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς καὶ νομοθεσίας αὐτοῦ ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὰ μάλιστα βραχεῖα, ὅτι δηλαδὴ ἀνεχώρησεν οὗτος ἐξ Ἀθηνῶν τὸ ἀμέσως ἐπόμενον ἔτος, ἦτοι τὸ ἔτος 593/2 π.Χ., καὶ μάλιστα περὶ τὰς ἀρχὰς περίπου τοῦ ἔτους τούτου.

Τοῦτ' αὐτὸ προκύπτει ὡσαύτως καὶ ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ κειμένου, καὶ ἐιδικότερον ἐκ τῆς ἐν τῇ ἐπομένῃ ἡμιπεριόδῳ: «τῷ δὲ πέμπτῳ (sc. ἔτει) μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν οὐ κατέστησαν ἄρχοντα διὰ τὴν στάσιν...» προσδιορίζουσιν χρονικῶς τὴν πρώτην ἀναρχίαν φράσεως: «μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν» ὁμοῦ μετὰ τῆς ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου: «Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»: Τὸ διὰ τοῦ τακτικοῦ ἀριθμητικοῦ «τῷ δὲ πέμπτῳ» δηλούμενον ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας, ἅτε μνημονευομένου τοῦ ἀριθμητικοῦ τούτου μεταξὺ τῶν φράσεων: «Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος» καὶ «μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν», εἶναι διὰ τοῦτο τὸ «πέμπτῳ» ἔτος καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους (συμπεριλαμβανομένου) τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος («Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος... ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα... τῷ δὲ πέμπτῳ...») καὶ ἀπὸ τῆς λήξεως (τοῦ ἔτους 594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ («τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν...»). Κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἀμέσως ἐπόμενον μετὰ τὴν λήξιν (τοῦ ἔτους 594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος ἔτος εἶναι ταυτοχρόνως καὶ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ. Δεδομένου δέ, ὅτι τὸ ἀμέσως μετὰ τὴν λήξιν (τοῦ ἔτους 594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος ἔτος εἶναι τὸ 593/2 π.Χ., τοῦτ' αὐτὸ εἶναι κατὰ ταῦτα καὶ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ (!). Πρὸς τοῦτοις δὲ τὸ ὡς ἄνω χωρίον σημαίνει σαφῶς, ὅτι πρῶτον οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος εἶχον ἡσυχίαν ἐπὶ «τέτταρα» π λ ή ρ η ἔτη (εἶχον δηλαδὴ ἐκλέξει κανονικῶς καθ' ἕκαστον τῶν τ ε σ σ ά ρ ω ν τούτων ἐτῶν ἄρχοντα) καὶ ὅτι δεύτερον καθ' ὃ λ ο ν ὡσαύτως τὸ «πέμπτῳ» ἔτος ἔμειναν ἄνευ ἄρχοντος². Ἐπομένως ἡ ἀποδημία τοῦ Σόλωνος ἀρχεῖται ἀκριβῶς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους τούτου 593/2 π.Χ., ἦτοι εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν λήξιν (τοῦ ἔτους 594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ.

Οὗτω δὲ αἱ φράσεις: «Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος» καὶ «μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν» ἀναφέρονται χρονικῶς ἀμφοτέραι εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 593/2 π.Χ., ἀποτελοῦσαι τρόπον τινὰ ἢ μὲν ἐπανάληψιν τῆς δέ. Δέον ὅμως νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ἡ φράσις: «μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν»

1. Πβ. Νικήταν, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 323 κέξ. καὶ 326 κέξ.

2. Ὡσαύτως ὁ Bauer δέχεται, ὅτι ἡ πρώτη αὕτη ἀναρχία διήρκεσεν ἐν π λ ἦ ρ ε σ ἔτος (βλ. ἄνωτ., σ. 242, ὑποσημ. 1).

δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐν προκειμένῳ περιττὴ ὡς ἐπανάληψις τῆς: «Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος», διότι ἡ τελευταία σημαίνει μὲν τὴν χρονικὴν στιγμὴν τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος, ἀλλὰ δὲν δηλοῖ ἅμα αὕτη, καὶ κατὰ ποῖον συγκεκριμένως ἔτος ἢ μετὰ ποῖον ἀκριβῶς ἱστορικὸν γεγονὸς ἀπεδήμησεν ὁ νομοθέτης. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῇ βάσει καὶ μόνον τῆς φράσεως ταύτης: «Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος» (ὁμοῦ βεβαίως μετὰ τῶν λοιπῶν συμφραζομένων, ἀλλ' ἄνευ τῆς ἐτέρας: «μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν») θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ ἀπλῶς καὶ μόνον, ὅτι ὁ Σόλων ἀπεδήμησε γενικῶς καὶ ἀορίστως π.χ. τὸ ἔτος «x», χωρὶς νὰ δύναται οὕτω νὰ καθορισθῇ τοῦτο ὀνομαστὶ (ἦτοι τὸ: πεντακοσιοστὸν ἐννενηκοστόν...), ὁπόθεν θὰ προέκυπτε καὶ τὸ εὐλογον ἐρώτημα, ἐὰν ὁ Σόλων ἀπεδήμησεν ἀμέσως μετὰ τὸ ἔτος 594/3 π.Χ. τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ (ἦτοι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 593/2 π.Χ.) ἢ ἐὰν ἀντιθέτως παρέμεινεν οὗτος ἐν Ἀθήναις καὶ πέρα τοῦ ἔτους (594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ εἶτε καὶ πάλιν ὡς ἄρχων, παραταθείσης τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Beloch¹, εἶτε καὶ ὡς ἀπλοῦς πολίτης. Ἐντεῦθεν γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ φράσις: «μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν» ἦτο ἐνταῦθα τὰ μάλιστα ἀναγκαία οὐχὶ τόσον διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ λόγου ἀπὸ τῆς ἄλλης ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου: «Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος», ἀλλ' ὅσον κυρίως καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐννοίας τῆς τελευταίας, τ.ἐ. διὰ τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν μεταξὺ ἄλλων τοῦ συγκεκριμένου ἐκείνου ἔτους (593/2 π.Χ.) τῆς διὰ ταύτης δηλουμένης ἀναχωρήσεως τοῦ Σόλωνος ἐξ Ἀθηνῶν, ὡς ἀπεδείχθη ἀνωτέρω (σ. 252). Διὰ τὸν λόγον προφανῶς τοῦτον ἐχρησιμοποιήθη αὕτη ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως.

Ἐν συνεχείᾳ, ἐπειδὴ τὸ διὰ τῆς φράσεως: «Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος» δηλούμενον πρῶτον ἔτος τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος, ἦτοι τὸ ἔτος 593/2 π.Χ., εἶναι κατὰ τὸ κείμενον ὡσαύτως καὶ τὸ πρῶτον τῶν «τεττάρων» ἐτῶν τῆς ἡσυχίας τῶν Ἀθηναίων², τὰ τέσσαρα μὲν ταῦτα ἔτη τῆς πρώτης περιόδου ἡσυχίας ἐν τῇ πόλει εἶναι κατὰ σειρὰν τὰ: 593/2, 592/1, 591/0, 590/89 π.Χ., τὸ δὲ διὰ τῆς ἐπομένης φράσεως: «τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν οὐ κατέστησαν ἄρχοντα διὰ τὴν στάσιν» δηλούμενον ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας εἶναι κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἀμέσως ἐπόμενον μετὰ ταῦτα, ἦτοι τὸ ἔτος 589/8 π.Χ., ὡς καθώρισε ταῦτα καὶ ὁ Bauer³. Οὕτω τὸ πρῶτον τοῦτο διάστημα: ἀρχὴ τοῦ Σόλωνος — πρώτη ἀναρχία περιλαμβάνει «τέσσαρα» πλήρη ἔτη, ὡς δέχεται καὶ ὁ Bauer (καὶ

1. Βλ. ἀνωτ., σ. 240, ὑπόσημ. 3.

2. Βλ. ἀνωτ., σ. 251.

3. Βλ. ἀνωτ., σ. 239, ἰδίᾳ σ. 242, ὑπόσημ. 1.

τινες ἄλλοι μετ' αὐτόν), καὶ οὐχὶ μόνον «τρία», ὡς ὑποστηρίζει ὁ Cadoux (καὶ τινες ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ)¹.

Ὅσον ἀφορᾷ νῦν εἰς τὸν τοιοῦτον καθορισμὸν τῶν ὡς ἄνω ἐτῶν, ὁ ὁποῖος προκύπτει σαφῶς ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀκριβοῦς ἐρμηνείας τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου καὶ τῶν παραλλήλων πρὸς αὐτό, ἡ ἐν τῇ εἰρημένῃ ἡμιπερίοδῳ μετὰ τὸ τακτικὸν ἀριθμητικὸν «τῷ δὲ πέμπτῳ» ἀκολουθοῦσα φράσις: «μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν» δὲν παρέχει ἐνταῦθα δυσχερείας οὔτε καὶ μεταβάλλει τὴν διὰ τῆς ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου φράσεως: «Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος» δηλουμένην χρονικὴν βάσιν ἢ ἀφετηρίαν τῶν μετέπειτα γεγονότων, ὡς προσεπάθησε νὰ ἀποδείξῃ ὁ Cadoux². Ἀντιθέτως μάλιστα, ἡ φράσις αὕτη, συμπληρωσα ἀναντιρρήτως, ὡς ἀπεδείχθη ἀνωτέρω (σ. 252 κέξ.), τὴν ἐτέραν ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου, βοηθεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Σόλωνος ἐξ Ἀθηνῶν («Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος», τ. ἔ. «μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν») καὶ τὸν ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης ἀκριβῆ ὡσαύτως καθορισμὸν τῶν μετ' αὐτὴν ἐπακολουθησάντων ἐπὶ μέρους ἐτῶν τῆς τετραετοῦς ἡσυχίας τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς πρώτης ἀναρχίας αὐτῶν κλπ., ἄνευ τῆς ὁποίας (φράσεως) ἀντιθέτως θὰ ἦτο λιαν δυσχερὴς ὁ ὡς ἄνω εἰρημένος ἀκριβὴς καθορισμὸς πάντων τῶν μετὰ τὴν τοῦ Σόλωνος ἀρχὴν ἐτῶν τούτων, ἐφ' ὅσον τὸ συγκεκριμένον ἐκεῖνο πρῶτον ἔτος τῆς ἀποδημίας τοῦ νομοθέτου (ὡς, κατὰ τὸ κείμενον, βάσις ἢ ἀφετηρία τῶν μετέπειτα γεγονότων) οὐδαμῶς προκύπτει ἐκ τῶν λοιπῶν συμφραζομένων τοῦ ἐξεταζομένου χωρίου³, ἀλλὰ συνάγεται μετὰ πιθανότητος ἐκ τῆς μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν νόμων αὐτοῦ δημιουργηθείσης ἐν Ἀθήναις νέας καταστάσεως⁴.

Οὕτω λοιπὸν αἱ ὡς ἄνω εἰρημέναι παρατηρήσεις τοῦ Cadoux⁵ περὶ τῶν μέχρι τοῦδε ἐξετασθεισῶν τεσσάρων πρώτων ἐπὶ μέρους φράσεων τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου ὀφείλονται, ὡς θὰ ἔδειξεν ἡ ἀνωτέρω ἔρευνα, ἀναμφιβόλως εἰς παρερμηνεῖαν αὐτῶν, δι' ἣν βεβαίως δὲν εὐθύνεται ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἐν συνεχείᾳ μετὰ τὴν πρώτην ἀναρχίαν ἐπηκολούθησε καὶ δευτέρα

1. Βλ. ἀνωτ., σ. 239, ἰδίᾳ σ. 242 κέξ.

2. Βλ. ἀνωτ., σ. 242 κέξ.

3. Οὕτω δὲ ἄνευ τῆς ἐν λόγῳ φράσεως: «μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν» θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ ἐνταῦθα, ὡς εἰπομεν καὶ ἀνωτέρω (σ. 253), ἀπλῶς καὶ μόνον, ὅτι ὁ Σόλων ἀπεδήμησεν ἀορίστως τὸ ἔτος «α» καὶ ὅτι ἐπομένως κατὰ τὸ κείμενον ἀπὸ τοῦ «α» τούτου ἔτους ἤρχισαν τὰ «τέτταρα» ἔτη τῆς ἡσυχίας καὶ τὸ μετὰ ταῦτα ἔτος ἀναρχίας κλπ., χωρὶς νὰ δύνανται ἐν προκειμένῳ πάντα ταῦτα νὰ καθορισθῶσιν ἐπακριβῶς, τοῦθ' ὅπερ ἀντιθέτως ἐπιτυγχάνεται εὐχερῶς δι' ἀμφοτέρων τῶν συμπληρουσῶν ἀλλήλας φράσεων τούτων (βλ. ἀνωτ., σ. 252 κέξ.).

4. Βλ. ἀνωτ., σ. 251 κέξ.

5. Βλ. ἀνωτ., σ. 242 κέξ.

κατὰ τὴν τελευταίαν φράσιν τῆς ἐν λόγῳ περιόδου : «καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν (sc. διὰ τὴν στάσιν) ἀναρχίαν ἐποίησαν». Τὸ γεγονός δέ, ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη ἀναρχία συνέβη κατὰ τὸ κείμενον τὸ «πέμπτῳ» μετὰ τὴν πρώτην ἀναρχίαν ἔτος, σημαίνει ἀναμφιβόλως, ὅτι προηγήθη καὶ τῆς ἀναρχίας ταύτης περίοδος ἡσυχίας (ἐξελέγοντο δηλαδὴ καὶ πρὸ ταύτης οἱ ἄρχοντες κανονικῶς, ὡς συνέβη καὶ πρὸ τῆς πρώτης), ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεται, ποίας διαρκείας ἦτο αὕτη, ὡς ἀντιθέτως μνημονεύεται ἡ πρώτη («ἔτῃ τέτταρα διῆγον ἐν ἡσυχίᾳ»). Κατὰ ταῦτα φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως δύσκολον νὰ καθορισθῇ, ποῖον εἶναι (ἢ πρέπει νὰ εἶναι) τὸ διὰ τῆς φράσεως : «καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ» δηλούμενον συγκεκριμένον ἐκεῖνο ἔτος τῆς δευτέρας ἀναρχίας, ὅπερ καθιστᾷ ὡσαύτως δυσχερὴ καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀριθμητικοῦ τούτου («πέμπτῳ») ἐννοουμένων πρὸ αὐτοῦ «τ ε σ σ ἄ ρ ω ν» ἐπὶ μέρους ἔτῶν, ἅτινα περιλαμβάνει τὸ διάστημα τοῦτο : πρώτη ἀναρχία — δευτέρα ἀναρχία, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέχεται ἡ δευτέρα περίοδος ἡσυχίας. Ἄλλως εἰπεῖν, ἐὰν τὸ ἔτος τῆς δευτέρας ἀναρχίας εἶναι τὸ «πέμπτῳ» ἀπὸ τοῦ ἔτους 589/8 π.Χ. (συμπεριλαμβανομένου) τῆς πρώτης ἀναρχίας, τότε ἡ δευτέρα ἀναρχία συνέβη (589/8, 588/7, 587/6, 586/5 π.Χ.) τὸ ἔτος 585/4, ὁπότε τὸ διάστημα μεταξύ τῶν δύο ἀναρχιῶν περιλαμβάνει μόνον «τ ρ ῖ α» πλήρη ἔτη ἡσυχίας, ἐὰν ἀντιθέτως εἶναι τὸ «πέμπτῳ» μετὰ τὸ ἔτος 589/8 π.Χ. (μὴ συμπεριλαμβανόμενον δηλαδὴ) τῆς πρώτης ἀναρχίας, τότε ἡ δευτέρα ἀναρχία πίπτει (588/7, 587/6, 586/5, 585/4 π.Χ.) εἰς τὸ ἔτος 584/3 π.Χ., ὁπότε τὸ διάστημα μεταξύ τῶν δύο ἀναρχιῶν περιλαμβάνει ἀντιθέτως «τ ε σ σ α ρ α»¹ πλήρη ἔτη ἡσυχίας.

Ἄλλὰ τὸ ἔτος 594/3 π.Χ. τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς εἶναι terminus post quem τοῦ διὰ τοῦ τακτικοῦ ἀριθμητικοῦ «τῷ δὲ πέμπτῳ» δηλουμένου ἔτους τῆς πρώτης ἀναρχίας, ἥτοι τοῦ ἔτους 589/8 π.Χ., ὡς δεικνύει καὶ ἡ ἀκριβῶς προσδιορίζουσα τοῦτο φράσις : «μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν», τὸ δὲ ἔτος τοῦτο τῆς πρώτης ἀναρχίας (589/8 π.Χ.) εἶναι ἐν συνεχείᾳ terminus post quem τοῦ διὰ τοῦ αὐτοῦ τακτικοῦ ἀριθμητικοῦ «καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ» δηλουμένου ἔτους τῆς δευτέρας ἀναρχίας. Ἐπειδὴ δέ, κατὰ τὸ κείμενον καὶ καθ' ἃ εἶδομεν ἀνωτέρω (σ. 253), τὸ ἔτος 594/3 π.Χ. τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς ὡς terminus post quem τῆς πρώτης ἀναρχίας δὲν συμπεριλαμβάνεται εἰς τὰ μετ' αὐτὸ ἐπακολουθήσαντα «τέτταρα» ἔτη τῆς πρώτης περιόδου ἡσυχίας, διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ τὸ ἔτος 589/8 π.Χ. τῆς πρώτης ἀναρχίας ὡς terminus post quem τῆς δευτέρας ἀναρχίας δὲν πρέπει νὰ

1. Οὕτως ὁ Bauer καὶ τινες ἄλλοι μετ' αὐτὸν (βλ. ἀνωτ., σ. 239). — Ἀντιθέτως ὁ Cadoux καὶ τινες ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ, χρησιμοποιοῦντες ὁμῶς διάφορον ἀφετηρίαν, δέχονται ὡσαύτως καὶ διὰ τὸ διάστημα τοῦτο μόνον «τ ρ ῖ α» πλήρη ἔτη ὡς καὶ διὰ τὸ πρῶτον (βλ. ἀνωτ., σ. 239).

συνυπολογισθῇ ὁμοῦ μετὰ τῶν μετ' αὐτὸ ἐπακολουθησάντων ἐτῶν τῆς δευτέρας περιόδου ἡσυχίας. Περιττὸν δὲ πρὸς τούτοις νὰ τονισθῇ, ὅτι τὸ ἔτος τοῦτο 589/8 π.Χ. τῆς πρώτης ἀναρχίας ἀκριβῶς ὡς ἔτος ἀναρχίας δὲν δύναται νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὰ μετ' αὐτὸ ἐπακολουθήσαντα ἐπὶ μέρους ἔτη ἡσυχίας. Ἄλλως εἰπεῖν, ὅπως τὸ ἔτος 589/8 π.Χ. τῆς πρώτης ἀναρχίας ἔχει πρὸ αὐτοῦ κατὰ τὸ κείμενον «τέτταρα» πλήρη ἔτη ἡσυχίας («ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα διῆγον ἐν ἡσυχίᾳ· τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν οὐ κατέστησαν ἄρχοντα διὰ τὴν στάσιν»), οὕτω καὶ τὸ διὰ τοῦ αὐτοῦ τακτικοῦ ἀριθμητικοῦ δηλούμενον ἔτος τῆς δευτέρας ἀναρχίας («καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀναρχίαν ἐποίησαν») προϋποθέτει ὡσάυτως τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἐτῶν ἡσυχίας, ὡς σαφῶς δεικνύει καὶ ἡ πρὸ τοῦ ἀριθμητικοῦ τούτου χρήσις τῶν λέξεων «καὶ πάλιν», ὅπερ μεθερμηνευόμενον σημαίνει, ὅτι μετὰ τὰ αὐτὰ ὡς καὶ προηγουμένως ἔτη ἡσυχίας (ἦτοι «τέτταρα») συνέβη «καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ» ἀναρχία.

Κατὰ ταῦτα τὰ «τέσσαρα» ἐπὶ μέρους ἔτη τῆς δευτέρας περιόδου ἡσυχίας εἶναι κατὰ σειρὰν τὰ: 588/7, 587/6, 586/5, 585/4 π.Χ., τὸ δὲ μετ' αὐτὰ ἔτος τῆς δευτέρας ἀναρχίας εἶναι τὸ ἔτος 584/3 π.Χ., ὡς καθόρισε ταῦτα καὶ ὁ Bauer¹. Οὕτω καὶ τὸ δεύτερον τοῦτο διάστημα: πρώτη ἀναρχία — δευτέρα ἀναρχία περιλαμβάνει ὡσαύτως «τέσσαρα» πλήρη ἔτη ὁμοίως ὡς καὶ τὸ πρῶτον: ἀρχὴ τοῦ Σόλωνος — πρώτη ἀναρχία, ὡς δέχεται καὶ ὁ Bauer (καὶ τινες ἄλλοι μετ' αὐτόν), καὶ οὐχὶ μόνον «τρία», ὡς ὑποστηρίζει ἀντιθέτως ὁ Cadoux (καὶ τινες ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ)².

Ὅθεν ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπανεξετάσεως καὶ ἐρμηνείας τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους προκύπτει, ὅτι ἐκ τῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ χωρίου τούτου ὑποστηριζομένων εἰς τὴν νεωτέραν ἔρευναν δύο διαφόρων ἀλλήλων ἀπόψεων περὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἐτῶν τῶν μετὰ τὸ ἔτος (594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς καὶ νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος δύο περιόδων ἡσυχίας καὶ τῶν δύο ἀναρχιῶν ὀρθῇ εἶναι κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο ἢ ὡς ἂν (σ. 239) ἅποψις τοῦ Bauer καὶ τῶν συμφωνούντων αὐτῷ λοιπῶν ἐρευνητῶν.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Α. ΝΙΚΗΤΑΣ

1. Βλ. ἀνωτ., σ. 239 καὶ σ. 242, ὑποσημ. 1.

2. Βλ. ἀνωτ., σ. 239.